

TÜRÜK
Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2015 Yıl:3, Sayı:5
Sayfa:1-16

ISSN: 2147-8872

BİZ NE YERİZ, ÖTEKİLER NE YER?*

Semih Tezcan**

Özet

Yiyecek ve yemeklerin ülkeden ülkeye farklı olması geçmişte insanlar için önemli sorunlar yaratmaktaydı. Küreselleşmeye rağmen günümüzde de bu sorunlar büsbütün ortadan kalkmış değildir. Son zamanlara kadar insanların ne yiyip ne yiyemeyeceğini yaşadıkları coğrafya, mensup oldukları dinlerin kuralları, inançlar ve alışkanlıklar belirlemiştir. Memleket değiştiren, çevre değiştiren insanlar, zamanla yedikleri şeyleri de değiştirmek zorunda kalmıştır. Genel olarak eski zamanda insanoğlu için kendi mensup olduğu grubun, halkın, dinî cemaatin yiyecek ve yemekleri güzeldi, lezzetliydi, değerliydi. Ötekilerin (yani yabancıların ve düşmanların) yiyecek ve yemekleri ise kötüydü, iğrençti, değersizdi. Makalede, eski metinlerden bu önyargıları içeren örnek parçalar verilmektedir. Bu parçalarda geçen bazı kelimeler için açıklamalar eklenmiş, eski okuma yanlışları için onarma önerileri de yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski metinler, Osmanlı sofrası, yemek adları

WHAT DO WE EAT? WHAT DO OTHERS EAT?

Abstract

The fact that foods and eating habits differ from country to country has created significant problems. Despite globalization, these problems have not completely disappeared. Until recently, food choices were determined by geography, religious prescriptions, beliefs and customs. Those who migrated to another country or otherwise changed their habitat eventually had to change their eating habits as well. In the past, people generally regarded the food of their own ethnic or religious group as tasting good and as good for them, while that of others (strangers or enemies) as disgusting and bad for them. In this article, I cite examples of such food prejudices drawn from old texts. I also discuss some of the terms that occur in these texts and offer some emendations to misreadings.

Key Words: Ancient texts, Ottoman table, food names

* Bilkent Üniversitesi Tarih Topluluğu'nun "Yemekte Tarih Var" başlığı altında düzenlediği sempozyumda (26-28 Nisan 2010) sunulmuş bildiri metnidir, ilk kez burada yayımlanmaktadır.

** Prof.Dr., Bilkent Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, stezcan@bilkent.edu.tr

Giriş

Karacaoğlan'dan bir dörtlükle başlamak istiyorum. Karacaoğlan'lardan birinin – hangisi olduğunu kimse bilemez – yolu Frengistan'a (Avrupa'ya) düşmüş, şöyle başlamış oraları anlatmaya:

*Çıktım seyr eyledim Frengistanı,
Dilleri var, bizim dile benzemez,
Aş etmişler kara domuz etini,
Dinleri var bizim dine benzemez.*

Bu dörtlükte dile getirilmiş olan gerçek, küreselleşmeden sonra bile her zaman, her yerde geçerlidir. İnsanoğlu dilini bilmediği gurbete çıkınca anlaşma güçlüğüyle birlikte karnını doyurma güçlüğü de başlar.

Din Kuralları

Et yemeyi büsbütün yasaklayan Budizmi bir yana bıraksak da domuz, üç büyük din arasında hiçbir zaman aşılmayacak engellerin başında gelir. Karacaoğlan bunu da özlü biçimde söyleyivermiş.

Din kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalanları ve kalmayanları bir yana bırakmak gerekiyor. O konuya girersek, sonu gelmez. İnsan, bazılarının bugün bile *Dârülharb* olarak gördükleri *Frengistan*'da yaşayıp da *Dârülişlâm*'dan gelenleri gözlemleme fırsatı bulunca nelere tanık olmaz: Kimi iştahla her şeyin tadına bakmak ister. Kimi “Acaba yanımdakiler yiyecek mi?” diye göz ucuyla yoldaşlarını izler. Kimi inançlılığını herkese duyurmakta kusur etmemek için “Aman sakın içinde hınzır eti olmasın!” diye sesini yükseltir. Kimi, hınzır eti yememek için lokantaya hiç gitmez.

Evet, en iyisi inanç meselesine hiç girmemek.

Alışkanlık ya da Salyangoz ve At Eti

Alışkanlık meselesini ele almak da benim için güç. Öğrencilik yıllarımda Fransa'da özel bir davette, Frengistanlı arkadaşlarım kokusu kızartılmış pastırma kokusuna benzeyen salyangoz kızartmalarını kapışırken kaç kere ben de bir tadına bakayım diye içimden geçti, ama yapamadım, elimi uzatamadım. Ama bir keresinde, doğum günümde beni davet eden bir ailenin sofrasında –ayıp olmasın diye– tavşan eti yemek zorunda kaldım. O zamana kadar hiç yememiştim. Birkaç lokmayı yutuncaya kadar çektiğim azabı ben bilirim. Buna karşılık Dağlık Altay Cumhuriyeti'nde ikram ettikleri at etini duraksamadan, hiç de tiksinden yedim. Kimbilir, belki *Dede Korkut Oğuznameleri* ile uzun süre ve yoğun biçimde uğraşmış olmak yüzünden kazandığım alışkanlıkla yedim. *Oğuznamelerde* anlatılan ziyafetlerde attan aygır kıldırılır (“boğazlatılır, kestirilir”). Bu da Oğuzların İslamлығыnı vurgulamak içindir. Madem ki İbrahim, oğlunu kurban edeceği sırada İsmail'in yerine gökten koç indirilmiştir, öyleyse her hayvanın sadece erkeğinin eti yenmeli, dişisinin eti yenmemelidir. Tabii, *Dede Korkut Oğuznamelerinde* anlatılan ziyafetlerin hepsi hayal ürünüdür. Göğsü kızıl düğmeli (ya da dövme) ¹ Gürcü kızlarının şarap sunması da öyledir. Gerçek Oğuz dönemi anlatılıyor olsaydı, Oğuz yiğitleri şarap değil, kırmızı içerdi.

Çocukluğumda, Orta Anadolu tanıdık ve akrabalarımızın çoğunun balık ve genellikle deniz ürünleri yememelerine, hatta bunların kokusuna bile tahammül edememelerine pek şaşardım. Daha sonra sudan çıkmış yaratıkları yememenin

¹ Bkz. Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, YKY, İstanbul 2001, s. 110.

Eski Türk inançlarıyla, su kültürüyle ilgili olduğunu okumuş ve buna inanmışım. Bugün bu su kültürü açıklamasını pek o kadar ciddiye almıyorum. Kesin kanıtlar göstermeksizin pek çok şeyi Şamanlık (daha doğrusu Tengricilik) inançlarıyla açıklamak kolaydır, dikkatli olmalı.² Yeme-içme konusunda alışkanlıkların inançların ötesine geçen derecede önemli olduğunu düşünüyorum.

Ama kimi insanın alışkanlığı değişir, kimininki değişmez. Bundan elli yıl önce Almanya'da İtalyan pizası büyük yenilikti. Bugün Almanya'nın küçük kentlerinde bile dünyanın dört tarafından (örneğin Sudan'dan, Moğolistan'dan) lezzetler sunan restoranlar bulmak mümkündür. Ama dünyanın dört tarafına seyahat eden Almanlar arasında öylelerini görürsünüz ki üzerine çeşit çeşit yemek dizilmiş sofralarda (örneğin, beş yerel yıldızlı, lüks taklidi Antalya otellerinin sultan sofralarında) kendi çocukluklarında alıştıkları şeyleri (*Bockwurst*, *Blutwurst*, *Sülze*, *Wiener Schnitzel*, vb.) arayıp bulur, öteki yiyeceklerin tadına bakmak bile istemez. Kimileri de aksine, tatmadığı şey kalmasın diye ortalıkta dört döner.

Önyargılar

Burada asıl üzerinde durmak istediğim “Kimin ne yeyip içtiğine kimin nasıl baktığı sorunu”. Bu da çok geniş bir konu, yoksul–zengin, köylü–şehirli, yerli–yabancı, Müslüman–Hristiyan, Müslüman–Musevi gibi pek çok karşıtıklara göre pek çok açıdan ele alınabilir. Elbette, ön yargılarla uğraşmadan bu alanda karşılaşılabilecek sorunların içinden çıkmak mümkün olmaz.

Bir atasözünüyle başlayalım: *Türk (ya da Kürt) ne bilir bayramı, lak lak içer ayranı*. Bu atasözünde *türk* kelimesinin ‘köylü’, ‘Müslüman köylü’ anlamına geldiğini hatırlatmalıyım. *Türk* kelimesinin uzun ve çok ilgi çekici bir geçmişi vardır, daha 8. yüzyılda bir etnonim olarak kullanılmaya başlamıştır. Etonim olarak zamanla bütün dünya dillerine yayılmıştır. Ama Anadolu'da, Balkanlar'da ve Azerbaycan'da 19. yüzyıl sonlarına değin ‘köylü’, ‘Müslüman köylü’ anlamlarını da taşımıştır. Bunu bilmeyenler, *Türk* kelimesinin sadece bir etnonim olduğunu sananlar, bazı deyimleri anlayamaz, örneğin Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesinde *türklük* ‘köy’ demektir, Azerbaycan Türkçesinde *türkeçare* ‘kocakarı ilacı, cahil insanların tedavi usulü’, *türkesaya(ğ)* ‘safdil, sadedil, kurnazlık bilmeyen’ anlamına gelir.³

Bu atasözünü, şehirlinin, daha doğrusu eski İstanbullu'nun (yani Osmanlı'nın) köylü, hatta taşralı hakkındaki kanısını açığa vurmaktadır. Bu vesileyle hatırlatmakta yarar var: 1950 öncesinde İstanbul'da ne her köşe başında kebabçı vardı, ne de bol bol ayran içilirdi.

Doğulu komşularımızın özellikle İranlıların da yalnızca köylüler değil, bütün Türkler hakkında benzer ön yargıları vardı. Böylece sıra *tutmaç*'a gelmiş oldu.

Tutmaç

Çeşitli eski kaynaklarda “bir tür hamur çorbası” olarak tanımlanan bu yemeğin Çin yemekleriyle ve İtalya'da 12. yüzyılda, yani Haçlı seferleri sırasında başlayan makarna⁴, pasta⁵ ve spagetti⁶ kültürüyle ilişkisi üzerinde duracak değilim.

² Eski Türklerin inançları üzerine bilinenler pek fazla değildir. Bu konuda yayımlanmış kitap ve makalelerin çoğu yanlışlarla, şişirme ve uydurma şeylerle doludur.

³ Öteki Türk dillerinde de buna yakın anlamlar bulunmaktadır: Türkmence *türk* ‘sade, safdil, salak’, Kırgızca *türköy*, *türköyü* ‘okuması yazması olmayan, cahil’, Yeni Uygurca *türük* ‘okuması yazması olmayan’.

⁴ İtalyanca *maccheroni* ← Eski Yunanca *machoirionon* ‘uzunca ve içi boş ot sapı’.

⁵ Latince *pasta* ‘hamur, hamur işi’ → İtalyanca *pasta*. Türkçede (anlam daralmasıyla) sadece belli bir tür tatlı için kullandığımız İtalyanca alıntı *pasta* da aynı kelimedir.

Burada önemli olan, İranlı ve Arap komşularımızın *tutmaç*'ı tipik bir Türk yemeği olarak görmüş olmalarıdır.⁷

İbn al-Aşîr (1160-1233), *Al-Kāmil fî 't-ta'rih* başlıklı eserinde Selçük sübaşı oğlu Toğrul Beg'e ilişkin olarak Farsların uydurduğu şu hikâyeyi nakletmiştir: Toğrul Beg, bir çeşit bademli tatlı olan *levzinec*'i (Farsça *lavzîne*) yedikten sonra “Bu iyi bir tutmaç, ama içinde sarımsak yok!” demiş.⁸

Hikâyeyi her kim uydurduysa, demek istediği açık: “Değil mi ki Türk'tür, hükümdar bile olsa, badem tatlısından ne anlar? İçinde sarımsak olmayan şeyi beğenmez!”

Pek yaygın bir atasözü, “Eşek hoşaftan ne anlar?” sorusu yemek konusundaki ön yargıyı alabildiğine genelleştirir. Aslında bu sözün uzantısı, yani “suyunu içer, tanesini bırakır” kısmı daha güzeldir, ama günümüzde artık unutulmaktadır.

Tabii, hiçbir şey karşılıksız kalmaz: 1934 Yılında Rıza Şah'ın Atatürk'ü ziyareti sırasında⁹ Rıza Şah hakkında uydurulmuş fıkralarla Türkler de Farslara (Acemlere) karşı ön yargılarını açığa vurmuşlardır. Bu fıkralar, yukarıdakini gölgede bırakır desek, abartma olmaz. Biliyorsunuz, Türkçede aşırı abartmaya *Acem palavrası* denir ki, bu deyim başlı başına bir ön yargının açığa vurulmasıdır.

Ama *tutmaç* ile *türk* / *Türk* arasındaki sıkı ilişkiyi bir başka örnekte de görmek istiyoruz:

Kırk Vezir Hikâyeleri'nden biri: Hâtûn'un ikinci hikâyesi

Aşağıda Türkçeye herhalde 14. yüzyılda Farsçadan çevrilmiş olan ünlü *Kırk Vezir Hikâyelerinden* birinin, *Hâtûn*'un ikinci hikâyesinin metnini, 19. yüzyılda yapılmış bir baskıdan Türk harflerine aktararak vereceğim.¹⁰ Ama ilkönce, bu hikâyelerin aşırı derecede kadın karşıtı anlatılar olduğunu söylemeli, mesajlarını kesinlikle reddettiğimi belirtmeliyim.

⁶ İtalyanca *spaghetti* kelime anlamı 'sicimcik'. (Latince *spacus* 'sicim' → İtalyanca *spago* 'ip, sicim', küçültme biçimi → *spaghetto* → çoğulu *spaghetti* 'sicimcik').

⁷ Kelime ve yemek üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Gerhard Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*; cilt II, Wiesbaden 1965, madde 876, s. 457-59.

⁸ *Al-Kāmil fî 't-ta'rih*. Yayınlayan: Carolus Johannes Tornberg. *Ibn al-Athiri Chronicon quod perfectissimum inscribitur*, cilt IX, Leyden 1868, s. 330: *faḫīla 'anhu annahū ra'd lawzīnaca fa'akalahū waḫala hāzā tuḡmācu ṭayyibu illā ammahū lā ṣuma fihī*. “Onun (Toğrul'un) hakkında şunu anlatırlar: *levzinec* (bir tür badem ezmesi) görmüş, tadına baktıktan sonra bu iyi bir tutmaç, ama içinde sarımsak yok, demiş.”

ثلاثين * وأول سنة اثنتين وثلاثين * ونهب أصحابه الناس فقبل عنه
أنه رأى لوزينجا فاكله وقال هذا قطماج طيب إلا أنه لا نوم فيه

Tornberg 4. dipnotta *tutmaç* kelimesinin nüshalardaki farklı yazılışlarını göstermiştir:

١) A. خيولهم. ٢) C. P. ووضوع. ٣) Om. A. ٤) Bodl. Poc. 73
تطماج; Marsh. 661. ٥) A. فاكلوه. ٦) A. semper التونماش
in Bodl. variat التونتاق et التونتاق.

⁹ “Pehlevî hanedanının kurucusu” Rıza Şah, 1934 yılı haziran ayında Türkiye'ye gelmiş, bir ay kadar kalmıştır.

¹⁰ Bu hikâyeyi, 347 sayfalık tarihsiz İstanbul baskısından (s. 31-33) aktardım. Bildiğime göre bu hikâyelerin Türk harfleriyle sadece bir baskısı yapılmıştır: Tahir Hafizoğlu (yayına hazırlayan). *Kırk Vezir Hikâyeleri*, Selis Kitaplar, İstanbul 2004, 235 s. Ancak Hafizoğlu yayınında buraya aldığımız hikâye (“Hâtûn'un ikinci hikâyesi”) yoktur. Hafizoğlu, hikâyeleri 540 sayfalık Arap harfli bir baskıdan aktardığını, fakat kendisinde bulunan nüshanın baştan ilk 8 sayfası eksik olduğu için baskı tarihini ve söz konusu yayının kimin tarafından hazırlandığını belirleyemediğini bildirmiştir (bkz. s. 9 “Sunuş”).

Çerçeve hikâyenin başlangıç kısmının özeti

Bir padişah, eşinin ölümünden sonra genç bir hâtûn'la evlenmiştir. Gözü hükümdarın yetişkin oğlunda olan kadın, şehzâdeyi elde edemeyince iftira atarak onu babasına öldürtmek ister. Şehzâde zindana atılır. Hükümdarın kırk akıllı ve bilge veziri delikanlıyı ölümden kurtarmaya çalışırlar. Kırk gün boyunca her gün bir başka vezir, şehzâdeyi kurtarmak amacıyla padişaha bir hikaye anlatır, hâtûn da her akşam, şehzâdenin idamına karar vermesini sağlayacak bir hikaye anlatır. Aşağıdaki hikâye hâtûn'un ikinci günün akşamında anlattığı hikâyedir.

Şöyle rivâyet eylemişler: Bir ulu pâdişâh var idi ve onun bir hastaca oğlu var idi. Ol vilâyetin hükemâsı cümle ilâç ettiler, fâide etmedi. Encâmı¹¹ hekimler âciz kalıp gayrı memleketten bir hâzık hekim geldi. Şâh onu dahı hazır eyledi ve bu oğlanı hekim katına götürdüler. Hekim oğlanın nabzın tuttu ve yüzünün rengine baktı ve eyitti: “İnşallâhu Teâlâ ben bu oğlanı hoş ederim, ammâ isterim ki beni bu oğlanın anası katına iletmesin, ona suâlîm var, halvetçe söyleşelim; zîrâ evlâdın hâli atadan anadan suâl olunur ve hem atasından anası dahı iyi bilir.” Pes şâh buyurdu, hekim ile hâtûnu halvet ettiler. Hekim eyitti: “Ey hâtûn! Senden bir söz suâlîm var ammâ doğrusun söyle, oğlan hoş olsun dersin. Ve eğer doğrusun söylemezsen, oğlanın vebâli boynunda olsun, şifâ bulmaz kalır. Ve bu söz benimle senin aramızda kalır,” deyü yemin ve kasem eyledi ve eyitti: “Ey hâtûn! Sana sözüm budur ki doğru söyle, bu oğlan kimdendir?” Hâtûn eyitti: “Ey hekim! Bu ne sözdür ki söylersin? Pâdişâhın döşeğine kim girebilir?” Pes hekim Allâh'a ve Resûl'e yemin eyledi ta ki “Sözün doğrusun söyle, oğlanın kanına girme, bu söz benimle senin aramızda kalsın,” deyü hekim and u yemin eder, hâtûn inkâr eder. Pes hekim yerinden kalkıp gitmek üzere iken hâtûn hekimin eteğın tuttu “Otur aşağı!” dedi, “Bana çok and verdin, bir nesne ki Hakk'a âşıkârdır, halktan onu gizlemek ne fâide? Hak Teâlâ semî' ü basîrdir. ¹² Ey hoca! Sözün doğrusu budur ki şâhın oğlu ve kızı olmazdı, ne benden ve ne gayrı hâtûnlardan hiç bir evlâdı olmadı ki kendüden sonra tahtın zabt ede. Gördüm ki şâhtan sonra tahtını sâir bigâne¹³ zabt eder, ben dahı bir yiğit ile zevk eyledim, bu oğlan hâsıl oldu.” Hekim eyitti: “Yiğit, o nasıl yiğittir?” Hâtûn eyitti: “Aslı türktür.”¹⁴ Hekim şâha gelip eyitti: “Allâh'ın avniyle oğlunu hoş ederim, zîrâ atasından suâl eyledim, hastalığı nedendir bildim. İmdi ey şâh! Emr eyle mutfakta tarhana pişirsinler. Biraz yoğurt ve biraz tutmaç pişirip hazır etsinler”. Pes şâh emr eyledi cümlesini müheyyâ kıldılar. Hekim huzûr-ı şâhta oğlana yedirdi ve hâzır-bi'l-meclis¹⁵ ne kadar hükemâ vü tabîb var ise bir birine bakışıp eyittiler: “Biz bunca zemândır zahmet çekip türlü edviyeler ile oğlanı meydâna getiremedik,¹⁶ bu bî-akl gör ki oğlana acep nesnelere ile ilâç eder.” Çün ki oğlanın ol ta'âmlarla karnı doydu, biraz kendüye geldi. Üç gün hekim oğlana mezkûr ta'âmlardan verdi, tamâm sıhhat buldu. Şâh hekime vâfir mâl ikrâm eyledi.

Kıssadan hisse: Kişinin kendi yediği değil, babasının, soyunun sopunun yediği de önemliymiş. Bugünün diline çevirecek olursak *türklük* ‘köylülük’ (veya yoruma göre ‘Türklük’) ile birlikte, yemek de genlere işlemiş, genlerle belirlenen bir özellik imiş. Kim bilir belki de öyledir. En doğrusu, bu konuyu tıp bilginlerine bırakmak.

¹¹ Burada *encâmı* ‘sonunda’ anlamına kullanılmıştır.

¹² *semî* ‘her şeyi işiten’, *basîr* ‘her şeyi gören’, Tanrı'nın sıfatlarındandır.

¹³ Baskıda *bigânî*.

¹⁴ “Aslı türktür” cümlesi “Soyca köylüdür” veya “Soyca Türk'tür” diye anlaşılabilir!

¹⁵ *hâzır-bi'l-meclis* ‘toplantıda bulunan’.

¹⁶ *meydâna getir-mek* burada ‘iyileştirmek’ anlamına kullanılmıştır.

Dānişmendnâme’de kâfir ve müslüman ziyafetleri

11. Yüzyılda Anadolu’nun nasıl İslamlaştırıldığını anlatan dinî kahramanlık destanı *Dānişmendnâme*’de sürekli savaşlar, inanılmaz maceralar yanında müslüman ve hristiyanların ziyafet sofraları da tasvir edilmiştir. Bu tasvirler sayesinde Müslüman yazar ‘Arif ‘Alî’den¹⁷ kâfirlerin neler yediğini, daha doğrusu onun “gâvurların ağzına” neleri yakıştırdığını öğreniyoruz.¹⁸

Kâfirlerin birinci ziyafeti¹⁹

Bir hefteden sonra Nestör u Şattât konukluk etmege başladılar. Niçe adı belürsüz yémekler getürdiler!

Bir hafta sonra Nestor ve Şattât ziyafetler vermeye başladılar. Bir sürü adı bilinmeyen yiyecekler getirdiler.

Pes ol kâfir begleri cem’ oldılar

İşte o kâfir beyleri toplandılar

Nestörüñ konukluğına geldiler

Nestor’un ziyafetine geldiler

Geçüb oturdılar yerlü yerine²⁰

Geçip oturdu hepsi kendi yerine

Konukluk oldu anuñ her birine

Ziyafet verildi onların her birine

Döküldi hönü kâfir beglerinüñ

Yığıldı sofrası kâfir beylerinin

İşitgil adını sen her birinüñ

İşit adını sen her bir <yemeğin>

Getürdiler işit ni’ metlerini

Sofraya ne yiyecekler getirdiklerini dinle

Koyub ortaya toñuz etlerini

Koyup ortaya domuz etlerini

Şoğan u şarmısak peynir ü havıyâr

Soğan, sarımsak peynir, havyar

Û tere tarhün²¹ içinde gendene²² var

Tere otu, tarhun otu, içinde pırasa <da> var

¹⁷ Bu yazarın 14. yüzyılda, I. Murâd döneminde yaşadığı kabul edilmekteyse de elde bu sanıyı destekleyen bilgiler yoktur. *Dānişmendnâme*’nin bugüne kadar ele geçmiş nüshalarının en eskisi 16. yüzyıldan kalmadır.

¹⁸ Metni Mélikoff yayınından düzeltmelerle aktardım, gerektiğinde Demir yayınlarıyla da karşılaştırmalar yaptım. Irène Mélikoff, *Dānişmendname. La Geste de Melik Dānişmend. Étude critique du Dānişmendnâme. Tome I: Introduction et Traduction. Tome II: Édition Critique avec Glossaire et Index.* Bibliothèque Archéologique et Historique de l’Institut Français d’Archéologie d’Istanbul X-XI, Paris 1960.

Necati Demir (hazırlayan), *Dānişmend-nâme I. Kısım: Tenkidli Metin , II. Kısım: Türkiye Türkçesine Aktarılış. III. Kısım: Dil Özellikleri Sözlük, IV. Kısım: Tıpkıbasım.* Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 54. Yayınlayanlar: Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin. Türkçe Kaynaklar XLVII. Yayınlandığı yer: Harvard Üniversitesi 2002. Aynı yazar: *Dānişmend-nâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, 592 s. (Bu yayında tıpkıbasım yoktur.)

¹⁹ Mélikoff yayını, cilt II, s. 91-92, Demir-Harvard yay. II, s. 59-60, Demir-Akçağ yay. s. 120-122 (69b-70a).

²⁰ Mélikoff yayınında *yérince*, bu çekimleme yanlış olmalı, kafiye tutmuyor.

²¹ *tarhün*, bazı yörelerde “tarhana otu” da denen ot. Krş. DerS. 3832 *tarakotu* (ve yanbiçimleri: *tarhanotu*, *tarhın*, *tarhun*, *tarın*, *tarkın*) “dereotu” ← Farsça *tarhün* ‘estragon’, *Artemisia dracunculus*. Farsçada *taren* biçimi de vardır, Karl Steuerwald’a göre bu da Osmanlıca da kullanılmıştır. Meninski/Tulum 1699 *tarğun* ‘dracunculus’.

Redhouse 531 *terhün* 1. A ruffian, a cutthorat. 2. The heb tarragon, artemisia dracunculus.

Redhouse 1236 *tarün*, vulg. *tarhon* ‘Tarragon’.

Devellioğlu 1033 *tarhün* ‘tuzla otu, hekimlikte kullanılan ıtırılı bir nebat’. (Devellioğlu’nun koyduğu ‘tuzla otu’ karşılığını başka kaynaklarda bulamadım!)

<i>Kabuklu böcek ü sıçan kebâbı</i>	Salyangoz ve sıçan kebabı
<i>Fîrengistânun ol kıızıl şarâbı</i>	Hristiyan ülkelerinin o kırmızı şarabı
<i>Kerāvūd kalyesi lâhâna aşı</i>	Kerevit kalyası, lahana çorbası
<i>Balık başıyula çökündür aşı</i>	Balık başı ile pancar çorbası
<i>Gelür yanınca küflü kuru etler</i>	Gelir yanında küflü kuru etler <sofraya>
<i>Dağı hevÿârıla pırasa köfter²³</i>	Bundan başka havyar, pırasa pestili
<i>Qırı balığa hem hisâb yoğidi</i>	Sayımsız çiroz vardı
<i>Uskumrı ıǵlanôs²⁴ inen çoğidi</i>	Uskumru ve yayın balığı pek çoktu
<i>Dağı baqla nohūd mercîmek idi vardı</i>	Bundan başka bakla, nohut, mercimek vardı
<i>Niçe adı belürsüz yémek idi</i>	Bir sürü adı bilinmez yiyecek vardı
<i>Ağaç tirkülerile tezyîn édüb</i>	Büyük tahta sahanlarla güzelce yerleştirip
<i>Getürürlerdi ortaya ƣonadub</i>	Getirirlerdi ortaya <sofrayı> donatıp
<i>Lağâna turşusu bādılçân idi</i>	Lahana turşusu ve patlıcan vardı
<i>Yéyenler anı hep bâñıl cân idi</i>	Yiyenler bunları hep “imansız herifler” idi
<i>Gümüşden bādÿe altun şağraqıla</i>	Kimi gümüştten batya ile, kimi altın şağrakla
<i>İçerlerdi kimisi bardağıla</i>	Kimi de testi ile içmekteydi

Söz Derleme Dergisinde *dorak*, *dorakotu*, *tarakotu*, *tarhanotu* biçimleri var. DerS. 1563 *dorakotu* (ve şu yanbiçimler: *darağotu*, *darağotu*, *darakdalı*, *donakotu*, *dorağotu*, *dorak*, *doroğotu*, *doroğtu*, *dorotu*, *doruotu*, *durak*) ‘dereotu’. Yanbiçimlerden *donakotu* kesinlikle elyazısından yanlış aktarma sonucu ortaya çıkmıştır (*r* harfi *n* okunmuş!); *dorotu* ve *doruotu* yanbiçimleri de uzun ünlünün kaydedilememesi yüzünden ortaya çıkmış derleme yanlışları olabilir, belki bunları *dorötu* ve *dorütu* olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

²² *gendene* ← Farsça *gandanā* ‘pırasa’.

²³ Bu beyit Mélikoff yayınında şöyledir:

Gelür hem yâni küflü kuru etler
Dağı hevÿârıle pırasa köfter

Demir yayınında ise şöyledir:

Gelür yanınça dağı ƣonuz etleri
Dağı havÿârıla perâze köfteri

Okuma yanlışlarını düzelterek, farklı biçimleri birleştirerek beyti onardım.

Demir *perâze* okumuş, anlam vermeden bırakmıştır. İstanbul yazmasındaki *ze*’li yazılışı *pırasa* için bir yanbiçim sayıyorum. Burada *pırasa köfter* ‘pırasa pestili’ yazar tarafından uydurulmuştur, elbette böyle bir yemek veya tatlı yoktu. (Bu deyimim metinde “ekşi pestilli pırasa” için kullanılmış olması ihtimalini sıfıra yakın saymaktayım.) *Pırasa köfter* tamlamasının da iyelik eki bulunmaması ilgi çekici ve önemlidir. Bugün de birçok yemek adında iyelik eki bulunmaz / bulunmayabilir: *patlıcan kızartma*, *ciğer tava*, *et sote* vb.

²⁴ *ıǵlanôs* Tietze TETTL II, 344 ← Yun. *glanos* ‘yayın balığı’

Ki bu resme o şoĥbetde yédiler
Mesîhe Hâk deyü şükr eylediler

Böylece o toplantıda yediler
Mesih'e "Tanrı" diyerek şükrettiler

O şoĥbet ol gece çünkim ħuruldu
İçüb serhōş olub şankim ħırıldı
serildiler

O gece, o eğlentide o bir araya gelince
<Hepsi> içip serhoş olup sanki yere

Şabâĥ oldu kaçan kūsar uruldu
Hemândem ĥac 'alemler²⁵götürüldi

Sabah oldu, davullar çalınınca
Hemen o anda haçlı bayraklar kalktı havaya

Kâfirler çerisi atlandı ol dem
Melikden yaña oldılar revân hem

Kâfirlerin ordusu atlandı o zaman
Melik'e doğru yürüyüşe geçtiler

Kâfirlerin ikinci ziyafet²⁶

Bu yaña Nestör u Şaĥtât 'Atüşa âferinler kıldılar: "Şalîb senden hōšnüd olsun!" dédiler. Andan la'in 'Atüşü konuĥladılar: toĥuz yahnisı, lâĥâna turşusu, keşür kalyası, şıĥır işkenbesi, toĥuz kîpesi, balıĥ yahnisı, ilengeç²⁷ ĥavurması, toĥuz başdurması, bakla ve mercimek. Sözi ne çok édelüm Bir ulu ĥonukluk oldu kim vaşfa gelmez.

Bu tarafta Nestör u Şaĥtât 'Atüş'u övdüler, "Haç (Hz. İsa) senden hoşnut olsun!" dédiler. Sonra menfur 'Atüş'a ziyafet çektiler: domuz yahnisi, lahana turşusu, havuç kalyası, sığır işkembesi, domuz işkembesi, balık yahnisi, yengeç kavurması, domuz pastırması, bakla ve mercimek. Sözü niye uzatalım? Öyle büyük bir ziyafet oldu ki, anlatmak mümkün değildir.

Kâfirlerin üçüncü ziyafeti²⁸

Andan aĥşâm oldu, 'asker yer yerin ĥondılar, 'ayşe nüşe meşĥül oldılar. Ağır ĥonukluk oldu.

Sonra akşam oldu, askerler yerlerine dönüp oturdular, içki içmeye başladılar. Büyük ziyafet verildi.

Döküldi hōnu kâfir beglerinüĥ
Cehennem âleti ol seglerinüĥ

Kâfir böylerinin ziyafet sofrası yığıldı
O köpeklerin cehennem avadanlıkları

Getürdiler o dürlü ni'metleri
Ne diyem kim nicedür zilletleri

Getirdiler o türlü yiyecekleri
Nasıl anlatayım ne kadar alçak olduklarını

²⁵ ĥac 'alemler'i Mélikoff "croix et bannières" (haçlar ve sancaklar), Demir ise "üzerinde haç bulunan alemler" olarak anlamıştır.

²⁶ Mélikoff yayını, cilt II, s. 165, Demir-Harvard yay. II, s114, Demir-Akçaĥ yay. s. 176-177 (140a-140b).

²⁷ ilengeç 'yengeç', krş. DerS. 2518 ilângeç, ilengeç, illengeç. Çaĥataycada lengeç biçiminde bulunan, bugün Türkmençe leĥneç biçiminde kullanılan bu kelimenin Fransızca langouste 'kerevit' ile şüphe uyandıracak derecede (suspiciously) benzerliğine Clauson dikkati çekmişti, bkz. EDPT 950 yengeç maddesi.

²⁸ Mélikoff yay. cilt II, s. 199-200, Demir-Harvard yay. II, s. 141-42, Demir-Akçaĥ yay. s. 204-205 (176b).

<i>Şoğan sarımsak peynir u havyar</i>	Soğan, sarımsak peynir, havyar
<i>Uskumru balığıdı sirkeli mār²⁹</i>	Uskumru balığı vardı, sirkeli yılan
<i>Nohud u mercimek mār vü bakla</i>	Nohut ve mercimek, balık ve bakla
<i>Dağı alahanaydı işbanakla</i>	Bundan başka lahana vardı ıspanakla
<i>Toğuz yahnısı vü sıçan kebabi</i>	Domuz yahnisi ve sıçan kebabı
<i>Firengistānuñ ol kızıl şarabi</i>	Hristiyan ülkelerinin o kırmızı şarabı
<i>Kerāvūt kalyası sıçan tolması</i>	Kerevit kalyası, sıçan dolması
<i>Balık başı çokündür kavurması</i>	Balık başı, pancar kavurması
<i>Ağaç çanaklarla getirür kor</i>	Tahta kaplarla getirir kor
<i>Kimi tarhāna gendüm kimisi bulğur³⁰</i>	Kimi tarhana, buğday yarması, kimisi bulgur
<i>Gümiş tepsilere toldı gelürler</i>	<Yemekler> gümüş tepsilere doldu, gelirler
<i>Ağaç çanaklarla dengüşürler³¹ (?)</i>	<Sofracılar> ağaç çanaklarla dağıtırlar
<i>Gelür peynir ü küflü kuru et</i>	Gelir peynir ve küflü kuru et
<i>Şurvāda kirpi ve bağa zıra ot³²</i>	Çorbada kirpi ve kaplumbağa, kimyon otu
<i>Belürsüz adı çok dērisem olmaz</i>	Adı bilinmez bir çok şey, söylemek olmaz
<i>Ki şehir ādemisi yerise ölmez</i>	Ki şehir insanı yerse ölmez
<i>Bu resme kāfire döküldi ni‘met</i>	Kâfirlerin önüne böyle yiyecekler yığıldı
<i>Bezendi vü düzendi cümle ālet³³</i>	Sofrada bulunması gereken her şey
<i>hazırlandı,</i>	

²⁹ Bu dizede “lekârda” kastedilmiş olabilir mi?

³⁰ Mélikoff, Bibliothèque National yazmasında bulunmayan bu beyti İstanbul (= Muallim Cevdet K. 441) yazmasından eklemiştir.

³¹ Mélikoff, Bibliothèque National yazmasında bulunmayan bu beyti Leningrad yazmasından eklemiş ve Fransızcaya çevirmemiştir. Sözlük kısmına almamış olduğu *dengüşür-mek* fiilini Mélikoff’un nasıl anladığını bilmiyoruz. Burada bozuk bir yazım olduğunu sanıyorum, belki *değişürler* okunmalı ve “aktarırlar, tepsiden tabağa koyarlar” diye anlamlandırılmalı.

³² Mélikoff, Bibliothèque National yazmasında bulunmayan bu beyti Leningrad yazmasından eklemiştir. Mélikoff yayınında ikinci mısra: *Şurvā da kirpi de bağa zīre ot*. Bu biçimiyle anlam vermediği için düzelterek : *Şurvāda kirpi ve bağa zıra ot* okumayı öneriyorum. Mélikoff, *zīre ot* okumuş ve sözlük kısmına almamıştır. Kelimeyi bugün Anadolu ağızlarında *zıra* ve *sıra* telaffuzlarıyla buluyoruz: DerS. 4376 *zıra* ‘kimyon’ (Eskişehir), *sıra* ‘kimyon ve buna benzer kokulu bir ot’ (Adana, İçel, Muğla) ← Farsça *zīra* ‘kimyon’. Baharat adlarında *ot*’un kullanılması için ayrıca krş. TarS. 1984 *issi ot* [okunuşu *issi ot* olarak düzeltilmeli], DerS. 2557 *isot*, *isiot*, *issot* vb.; ‘biber’, ‘yeşil biber’ vb. (birçok yerde); DerS. 4043 *usot* (< gerileyici benzeşmeyle *issi ot*) ‘yeşil biber’ (Malatya).

Şala³⁴ oldu ol aşları yédiler

“Buyrun” dendi, aşlarını yediler

Menāta Lāta çok şükür dédiler³⁵

Menāt ve Lāt (ilâhlara) çok şükürler dediler

Konukluk oldu bu resmile şöbet

Ziyafet oldu böylece eğlenti oldu

Şanasın ol gece kopdı kıyāmet.

Zannedersin o gece kıyamet koptu.

Bārī ol gece yédiler içdiler neler dédiler, her biri çok herze yédiler.

Kısacası, o gece yediler içtiler, neler dediler, her biri birçok saçmalıklar ettiler.

Müslümanların düğün ziyafeti³⁶

Dānişmendnâme'de tasvir edilmiş olan “müslüman ziyafeti” ise büsbütün farklıdır. Aşağıya aldığımız parçada Melik Dānişmend Gazi'nin düğün hazırlıkları ve düğün ziyâfeti ayrıntılı olarak, ziyafet sonrasında edilen dua, mehter takımı konseri, ziyafete katılan gazi beylere hilât armağan dağıtılması ve gerdek kısaca anlatılmaktadır.

Ol gün geçdi, ertesi oldu. Melik buyurdu, leşker kâzisini getürdiler, Gülnüşu Melik Dānişmende nikāh étdi. Gâziler Melik Dānişmende dédiler kim: “Sizden bize toy düğün gerekdür” dédiler. Melik eytdi: “Baş üstine! Hep ne varise sizünjdür,” dedi.

O gün geçti, ertesi gün oldu. Melik emretti, ordu müftüsünü (kazaskeri) getirdiler, Gülnüş'u Melik Dānişmende nikāhladı.. Gaziler, Melik Dānişmend'e dediler ki: “Sizden bize düğün ziyafeti gerektir.” Melik, “Baş üstüne! Ne varsa hepsi sizindir,” dedi.

Dağı buyurdu düğün ve konukluk yarağı gördiler. Vekil-i harçlar gelüb tahmîn étdiler ki biñ koyun, beşyüz keçi, üç yüz öküz, iki yüz deve, yüz elli at boğazladılar, on biñ batmān undan yuvka yaptılar, on iki biñ batmān pirinc, biñ batmān bal, biñ batmān yağ, beşyüz batmān tuz ve on mud şoğan, sekiz mud nohūd, on biñ dirhem zafrān, beşyüz batmān nişasta, beşyüz batmān kuru üzüm, dört yüz batmān incir, üçyüz batmān erük, iki yüz batmān kayısı, yüz batmān hürmān³⁷ Bağdādī, yüz batman heriselik gendüme³⁸, biñ kuzu jiri uşak biryān eylediler].³⁹

Ve emretti, düğün ve ziyafet hazırlığı yaptılar. Vekilharçlar gelip tahminde bulundular: Bin koyun, beş yüz keçi, üç yüz sığır, iki yüz deve, yüz elli at boğazladılar, on bin batman undan yufka yaptılar, on iki bin batman pirinç, bin batman bal, bin batman yağ, beş yüz batman tuz ve on müd soğan, sekiz müd

³³ Bu beyit Mélikoff yayınında yoktur, Demir yayınında (Muallim Cevdet Kitaplığı K. 441) nüshasında bulunmaktadır.

³⁴ Mélikoff, sözlük kısmında şöyle açıklamıştır: “T. *şalā* (pour A. *şila*) réunion festin (cf. *konukluk*); *şalā olmağ*, se réunir, tenir festin”. Ayrıca “T. *şalā* (< A. *şalāt*), interjection: oyez!”

³⁵ Mélikoff şöyle tercüme etmiştir: (cilt I, s. 383) “Ils se réunirent, ils mangèrent ces mets et rendirent beaucoup de grâces à Lāt et à Menāt”. Hristiyanlar, Araplar'ın cāhiliye döneminde tapındıkları mabutlara şükrediyor!

³⁶ Mélikoff yayını, cilt II, s. 218-221, Demir-Harvard yay. II, s. 156-59, Demir-Akçağ yay. s. 219-22 (196b-199a).

³⁷ Mélikoff yayınında böyle, acaba *hürmā-yı Bağdādī* yerine bir baskı yanlış mı? Demir-Harvard yayınında *iki yüz vaqiyye hürmā*.

³⁸ *gendüme* DerS. 1990 *gendime* (yanbiçimleri: *gendem*, *gendeme*, *gendima*, *gendirme*, *gendüme*, *gerdüme*) ‘dibekte dövülerek yemek yapılan buğday ya da arpa’, 2741 *kendime* ‘buğday kırması, yarma’. (Yanbiçimlerden *gerdüme* elyazısından yanlış aktarma sonucu ortaya çıkmış olabilir (*n* harfi *r* okunmuş olabilir!) Farsça *ganduma*'dan, bkz. Tietze TETTL II, 128.

³⁹ Köşeli parantez içerisindeki kısım Paris yazmasında yoktur, Mélikoff, Leningrad yazmasından eklemiştir.

nohut, on bin dirhem safran, beş yüz batman nişasta, beş yüz batman kuru üzüm, dört yüz batman incir, üç yüz batman erik, iki yüz batman kayısı, yüz batman Bağdat hurması (?), yüz batman heriselik buğday. İrili ufaklı bin kuzu kızarttılar.

Melik Dânişmendüñ ol zamân otuz biñ leşkeri varıdı, aña göre keresti⁴⁰ görüb yarağ kıldılar. Aşları pişürüb bir şahrâya cem' oldılar. Kûslar nağaralar çalındı, cemî'-i leşker bir yere cem' oldılar, düğün oldı. Yemekler döküldi.

O sırada Melik Dânişmend'in otuz bin askeri vardı, ona göre malzeme sağlayıp hazırlık yaptılar. Aşları pişirip bir alanda toplandılar. Davullar, dümbelekler çalındı, bütün asker bir yere toplandı, düğün oldı. Yemekler ortaya getirildi.

Melik evvel geçüb şadra oturdu

Melik önce geçip baş köşeye oturdu

Çalışub hõnsâlâr aşı yétürdi

Sofracılar uğraşip yemekleri getirdi

Ne deñlü ulu begler var gelürler

Ne kadar ulu beyler varsa, hepsi gelirler

Melike karşı şamusı tururlar

Melik'in karşısında hepsi ayakta dururlar

Ķotardılar ol aşlarıñ şamusın

O yemeklerin hepsini kaptan kaba koydular

Götürdiler getürdiler şamusın

Kaldırdılar getirdiler hepsini

Çevürme kuzularuñ tolmuş içi

Çevirme kuzuların dolmuş içi

Dağı hüb pişmişidi taşu içi

Hem de iyice pişmişti dışı, içi

Şahanlar içre anı toğradılar

Sahanların içine onları doğradılar

Dağı tepsilere yañnı kodılar

Ayrıca tepsilere yahni kodular

Ķotardılar deneler zülbiyelü

Üstüne samsalar yerleştirilmiş

Dağı üstine şamsâlar düzilü⁴¹

Zülbiyeli pilavlar hazırladılar

Silkme hem niçe terid ü kebâb

Silkme ve kaç türlü tirit ve kebab

Yeyenür⁴² cânına olurdu şevâb

Yiyenin canına sevap olurdu

⁴⁰ *keresti* 'malzeme, gereç'. Krş. Meninski/Tulum 1034 *kerāste*, (günl.) *kereste* 'materia, materialis'. Redhouse 1537 *kereste* 2. 'any kind of material', 1533'te *kerāste* biçimi de verilmiştir. Redhouse *kereste* için. vulg. (= günlük konuşma dili) kısaltmasını koymuştur. Redhouse T (= Türkçe) olarak gösterir.

DerS. 2753 *kereste* 'kunduracı gereçleri' (İçel).

⁴¹ Mélikoff yayınında bu beyit şöyledir:

Ķotardılar danâlar zülbiyelü

Dağı üstine şamsâlar düzilü

Demir-Harvard yayınında ise bu beyit şöyledir:

Ķotardılar denelü zülbiyelü

Dağı üstine şamsâlar dürilü

Beyti bu farklı biçimleri birleştirerek onardım.

<i>Ki zerde zirva vü pirinç boranı⁴³</i>	Zerde, zırbâ, pirinç, borani
<i>Şucuklar köftelü tolu herânî</i>	Kazanlar köfteli sucuklarla (?) dolu <idi>
<i>Dağı vardı ekşi şūrvaları</i>	Yine vardı ekşili çorbalar
<i>Tabak şofralara konmuşdı varı</i>	Tabak sofralara konmuştu hepsi
<i>Dağı issi otlu⁴⁴ tāvuk şorvaları</i>	Yine biberli tavuk çorbaları
<i>Dağı keşgekile hārīseleri</i>	Yine keşkek ile heriseler
<i>Dağı kıymalı tutmac ü erüşde</i>	Yine kıymalı tutmaç ve erişte
<i>Dağı başmaca şalmadur gör işde</i>	Yine basmaca salma var, gör işte!
<i>Şu deñlü kıyma komuşlar içine</i>	Şu kadar kıyma koymuşlar içine
<i>Dağı sirkelü bal konmuş içine</i>	Hem de sirkeli bal konmuş içine
<i>Dağı içine katmışlar koz⁴⁵ için</i>	Yine içine katmışlar ceviz içini
<i>Dağı üstüne dökmüş bādem için</i>	Hem de üstüne dökmüşler badem içini
<i>Dağı vardı şeker saçılı aşlar</i>	Yine vardı üstüne şeker saçılmış aşlar
<i>Şarımsak sirkelü toğrandı⁴⁶ başlar</i>	Sarımsak sirkeli doğranmış başlar
<i>Danā erüşte kalyālu pirinçlü</i>	Dana, erişte, kalyalı pirinçli
<i>Siniler içre hālvā tolu tolu</i>	Siniler içinde helva dolu dolu
<i>Hem ekşi aşda encir u kāyısı çok</i>	Yine ekşi aş içinde incir ve kayısı çok
<i>Kuru üzümle hūrmāsı artuk</i>	Kuru üzümle hurma da bol
<i>Çevürme kaz u tāvukla gügercin</i>	Çevirme kaz, tavuk ve güvercinle
<i>Ki zeyn etmişleridi tebsi için</i>	Donatmışlardı tepsi için

⁴² Mélikoff'un metnindeki *yéyenüb* bir dizgi yanlışı olsa gerek.

⁴³ Mélikoff'un metnindeki *barānî* (Sözlük 295: P. *barānî*, plat, récipient) bir istinsah veya okuma yanlışı olsa gerek.

⁴⁴ Demir-Harvard yayınında *unlu*, bu bir çekimleme yanlışıdır.

⁴⁵ Mélikoff yayınında *kuzı*, bu bir çekimleme veya okuma yanlışı olabilir, yazmayı görme olanağım yoktu.

⁴⁶ *toğrandı* galiba geçmiş zaman değil, 'doğranmış' anlamına sıfat. Belki, burada pişmiş kelleden kesilip çıkarılmış etleri niteliyor.

<i>Kete vü kiliçe yağlı çörekler</i>	Kete ve kiliçe ve yağlı çörekler
<i>Dağı katmerile yağlı börekler</i>	Bundan başka katmer ve yağlı börekler
<i>Dağı tarhāna buzice şorvayla</i>	Bundan başka tarhana, bozice çorba ile
<i>Dāne bulğurı hod kim ala dile</i>	Bulgur pilavını anmaya bile değmez
<i>Maḥallabī muṭancana dağı var</i>	Bundan başka muhallebi ve mutancana da
<i>var Me'mūniyye dağı çok şekkeri var</i>	Memūniye ve daha başka birçok tatlı var
<i>Ḳamu pişmişidi dürlü yemekler</i>	Hepsi pişmişti türlü yemekler
<i>Çekilmişdi ana bunca emekler</i>	Bu iş için çekilmişti bunca emekler
<i>Dağı siniler tolu şeker börek</i>	Bundan başka siniler dolusu şeker
<i>börek</i>	
<i>Öne aluban hemān yemek gerek</i>	Önüne alıp hemen yemek gerek
<i>Ḳodılar ḳamusın yerlü yerince</i>	Koydular hepsini yerli yerince
<i>Yöriyiş kıldılar anı görünce</i>	Yürüyüş kıldılar bu sofraları görünce
<i>Getürdiler çün ortaya ḳamusın</i>	Getirince ortaya yemeklerin hepsini
<i>Dédiler kim: "Şalādur yēḡ ḳamusın!"</i>	Dediler: "Selādur, buyrun yiyin hepsini!"
<i>Çü destür oldı ḥōna şundılar el</i>	Destur verilince uzattılar sofraya el
<i>Yédiler pes çevüermeleri evvel</i>	Önce çevirmeleri yediler
<i>Yöriyiş kıldılar dāne pirince</i>	Saldırdılar pirinç pilavına
<i>Ṭağıtdılar anı "Hāy hūy!" déyince</i>	Dağıttılar onu "hāy hūy" deyinceye kadar
<i>Ṭoyunca yédiler anuḡ ḳamusı</i>	Doyuncaya kadar yediler onların hepsi
<i>Teselli buldı ol ḥalkuḡ ḳamusı</i>	Mutluluk duydu oradakilerin hepsi
<i>Ṭa'ām ki yēnse āḫır pes du'ādur</i>	Yemek yense, sonrası işte duadır,
<i>Şalāvāt dağı ardınca revādur</i>	Duanın ardından da salavāt getirmek uygun
<i>düşer</i>	
<i>Şalāvāt verelüm biz Muştafāya</i>	Salāvāt verelim biz Mustafā'ya,

Ġaziler rûhı hem êrsün şafāya

Gazilerin ruhu da ersin huzura.

Du'ā kılub yēdi anlar daħı çün

Dua edip yedi onlar da

El uruban götürdiler kabı çün

İşe el uzatıp kaldırdılar kapları

Çü kabı kaldurunca ortadan hem

Ortadan yemek kaplarını kaldırıncı

Sanasın çüşa geldi cümle 'ālem⁴⁷

Sanki coşa geldi bütün âlem, <çünkü: >

Dögüldi pes hemāndem tabluḥāna

Çalındı hemen o anda mehter çalgıları

Sadāsi tōldi şahrā bāḡ u cāna
doldu

Ovaya, bahçelere, gönüllere onların sesi

Muḥayyer perdesinde ötdi şurnā

Muhayyer makamında öttü zurna

Kim aḡa gūşı tutdı pīr ü bernā

Kulak tuttu ona yaşlısı, genci⁴⁸

Ēdüb şurnā biraz seyr ü maḡāmāt
biraz

Zurnayla geçiş taksimleri, makamlar çalındı

Ḥalāyḡ olubdururdu ḡat ḡat⁴⁹

İnsanlar sıra sıra dizilmişlerdi

Şununḡ gibi laṡif terci'ler idi

Şöylesine latif melodiler vardı

Maḡāmunḡ bahırına düşüb ṡalardı

< İnsan> makamın denizine düşüp dalardı

Ki dürler çıkarurıdı denizden

Öyle ki inciler çıkarırdı denizden,

Geçürmemişdi anı kimse gözden

Hiç kimsenin görmediḡi inciler.

Bu gez bir dā'ire pişrevlerle

Bu defa bir zilli tef peşrevlerle

Çalub şurnā içinde geldi dile

Çalıp zurna içinde geldi dile

Daħı şonḡ naḡşı çaldı nāzük ü ter

Derken son melodiyi çaldı içli, duygulu

Gülüstān içre şankim bülbül öter¹

Gül bahçesi içinde sanki bülbül öter

Ērişdi çünkim ol meclis kemāle

Meclis tamamına eriştiḡinde

⁴⁷ Mélikoff yayınında (Paris yazmasında) bu beyit şöyledir:

Götürince kim olmadı hemāndem

Sanasın çüşa geldi 'ışkıla yem (?)

Mélikoff, bu beyitten düzgün bir anlam çıkmadığını belirtmiş, beytine öteki yazmalardaki biçimini de vermiştir.

⁴⁸ Mélikoff, bütün yazmalarda *bernā* yerine *burnā* yazılmış olduğunu dipnotta bildirmiştir.

⁴⁹ *ḡat ḡat* 'sıra sıra, dizi dizi' için Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesinde 5 veri buldum.

Ērüb her birisi ol kutlu fāle

Herkes o kutlu fala ulaştığında

Sahāvet bābın açdı Melik anda

Cömertlik kapısını o zaman Melik açtı

Ki bahşış etdi gāzilere anda

O zaman gazilere bahşış dağıttı

Şu resme oldı in`ām ihsān ey cān

Öylesine inām bağışladı ki ey cān!

Ki biñ kaftān bağışladı Melik Hān

Bin kaftan bağışladı Melik Hān!

Çü gāziler toyuban yüki yétđi

Ne zaman ki gaziler doyup yükü de yetti

Géyen hil`atı çadırına gitdi

Giyen hilāti kendi çadırına gitti

Güneş batdı çü āhır oldı gündüz

Güneş batıp gündüz sona erince

Hemāndem gök yüzini tutdı yıldız

Gökyüzünü yıldızlar kaplayınca

Varub Gülnüşı ol dem getürürler

Gidip Gülnüş`u o zaman getirirler

Melik Şāhile el ele vērürler

Melik Şah ile el ele verirler

Hemān otağı ħalvet eylediler

Hemen otağı boşalttılar

Maħalluñ iktizāsın eylediler

O sırada gerekli olan neyse yerine getirdiler

Pes oldem girdi Melik gerdegine

İşte o zaman girdi Melik gerdeğine

Hemān şāhini şaldı ördegine⁵⁰

Hemen saldı şāhini ördeğine

Yédürdi şāhine çün tazece et

Yedirince şahine taze et

Murādın aldı şāhin oldı rāħat⁵¹

Murādını aldı şāhin rahatladı

Mükellef düğün ziyafetinden sonra gerdek sahnesinin de bir yemek alegorisiyle anlatılmış olması dikkat çekicidir!

* * *

Yukarıdaki metinlerde geçen yemek adlarının hemen hepsi, Osmanlı mutfağı üzerine yayınlanmış çalışmalarda kolayca bulunabilir. Burada üç yayını sıralamakla yetinelim:

Argunşah, Mustafa, Müjgan Çakır (hazırlayanlar). *Muhammed bin Mahmūd Şirvanî - 15. Yüzyıl Osmanlı Mutfağı*. Gökkuşbu Yayinevi, İstanbul 2005.

⁵⁰ Buradaki benzetmeler: *şāhin* 'penis', *ördek* 'cunnus', *tāzece et* 'cunnusun iç kısmı, vagina'.

⁵¹ Bu beyitte allegorik olarak cinsel ilişki anlatılıyor.

Reindl-Kiel, Hedda. "The Chickens of Paradise. Official Meals in the Mid-Seventeenth Century Ottoman Palace". Faroqhi, Suraiya, Christoph K. Neumann (yayımlayanlar). *The Illuminated Table, the Prosperous House: Food and Shelter in Ottoman Material Culture*. Ergon-Verlag Würzburg 2003, içerisinde s. 59-88.

Tezcan, Semih. *Bir Ziyafet Defteri*. Simurg, İstanbul 1998.

* * *

Sonuçta şu belirlemeleri yapabiliriz:

Ötekilerin yedikleri bizimkiler (müslüman Türkler) tarafından yenmemiş olan şeylerdir:

Domuz eti İslam dininde yasaktır (tıpkı Musevilikte olduğu gibi).

Suda yaşayan yaratıklar (her türlü balık, kerevit, yengeç) ve bunlardan elde edilen yiyecekler (çiroz, havyar vb.) göçerlerin öteden beri pek tanımadığı, dolayısıyla alışık olmadığı şeylerdir. Bunlar özellikle İç ve Doğu Anadolu'da 20. yüzyıla değin beğenilmemiş, çok az yenmiştir.

Yılan, salyangoz, kirpi, kaplumbağa, fare vb. hem İslam dininin yasakları hem de alışkanlıklardan dolayı yenmeyen canlılardır.

Süt ürünleri, hamur işleri, et yemekleri ve tatlılarla beslenme alışkanlığına sahip göçerler ve onların soyundan gelen yerleşikler sebzeleri de pek sevmezler. Sevmedikleri şeyleri yabancılara ve düşmanlarına lâıyk görürler. Müslüman Türklere göre gâvurlar, sebzelerden "pırasa pestili" gibi gerçekte hiç kimsenin aklına gelmemiş iğrenç şeyler üretip yemiş olabilirler.

Yazar, müslüman Türkler'in her gün yediği tarhana, buğday yarması ve bulguru kâfirlerin ziyafet sofrasına yerleştirirken, onlarla alay etmek istemiş olabilir.

Müslümanlar düğün ziyafetinde bugün hâlâ en beğenilen şeyleri yiyorlar: Kuzu, kaz, tavuk çevirmeleri, çeşit çeşit kebaplar, yahniler, pilavlar, zerdeler, içine ceviz içi, üstüne badem içi konmuş yemekler, türlü türlü börekler, çörekler, değişik tatlılar... Tarhana çorbası, yarma çorbası, bulgur pilavı da var; ama yazar onlar için "anmaya bile değmez" diyor.

Düğün ziyafetinde sofralarda bulunan bazı yemekler bugün unutulmuş veya ancak yerel mutfaklarda kalmış: Keşkek, herise, salma vb. Buna karşılık eski zamanda müslümanların yemediği, kâfirlerin yediği bazı yiyecekler ise artık müslüman Türklerin sofrasında da baş tacı edilmekte: Balık, havyar, çiroz, her türlü sebze. Demek ki bunlara alışmak kolay olmuş. Dinî yasaklar ise sürmekte: Domuz eti yenmiyor, "müslüman mahallesinde salyangoz satılmıyor".

Herkese afiyet olsun!